

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

III. ULUSLAR ARASI
MEVLÂNA KONGRESİ
3rd INTERNATIONAL
MEVLANA CONGRESS

BİLDİRİLER / PAPERS

5-6 MAYIS 2003

5-6 MAY 2003

KONYA / TÜRKİYE / TURKEY

SEVAKIB-I MENAKIB VE MEVLANA

Prof.Dr. Gönül AYAN*

Şeyh Ahmed Eflaki'nin, müşsidi Ulu Arif Çelebi'nin isteği üzerine, hazırladığı Menakıbü'l-Arifin isimli Menakıbname¹, Hemedanlı Abdülvahab bin Mehmet Dede tarafından incelenerek, Farsça olarak kısaltılmış ve esere Sevakıb-ı Menakıb adı verilmiştir. Kısaltmada şeriata uygun olmayan bölümlerin çıkarıldığı iddia edilmektedir.

Bu Menakıbname de Eflaki'nin Menakıbname'si gibi Farsçadır ve Mevlevi muhitlerinde Ahmet Eflak'inin Menakıbname'si kadar rağbette olan eserlerdendir.

XVI. yy da Derviş Mahmut uzun yıllar Konya dergahında, Abdüllatif bin Şeyh Sinan Dede Mevlevi'ye, onun ölümü üzerine de biraderi Abdülkerim bin Sinan Dede'ye hizmet eder. Mevlevi icazeti ile hilafet alır. 1575 (983)yılında, Şeyhinin ölümünden sonra, Recep ayının ilk günü İstanbul'a gelir. Aziz-i Uhrevi olarak tanınan Şem'i Efendi ile dost olur. Onun teşvikiyle Sevakıb-ı Menakıb isimli Farsça eseri tercemeye yönelir. Bu arada bu çalışmasından III. Sultan Murat'a yakınlığıyla bilinen Zeyrek Aęa'ya bahseder. Zeyrek Aęa fakirlere, zayıflara yardımıyla şöhret bulmuştur. Mahmut Çelebi'ye de yardımcı olmak ister ve çalışmasını, Sultan Murat'a bir münasebetle arz eder. Sultan Murat ;

“Mahmut Dede yine Konya'ya, Mevlana asitanesine varıp benim için de huzurda dua etsin, gönül huzuru ile tercemeyi yapsın ve hitamında yine İstanbul'a gelsin” der. Mahmut Dede'ye bu arada geçimini temin edecek kadar da yardımda bulunulur. Mahmut Dede Konya'ya dönüp tercemeye başlar. 1590(998) yılında çalışmasını 9 bab ve her babı muhtelif fasıllarda tamamlayıp İstanbul'a gelir. Bir sureti hattata yazdırılıp, hikayelere uygun 29 minyatürle süslenip, Mevlana'ya gönülden bağlı olan padişaha takdim edilir. Bu nüsha Newyork Morgan Library'de² bulunmaktadır. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in verdiği bilgiyle de Prof. Dr. F. N. Uzluk tarafından fotokopisi Mevlana Müzesine getirilmiş olmasına rağmen bugün, bu fotokopide eksiklikler vardır. Sevakıb-ı Menakıb'ın 22 minyatürlü bir başka nüshası da Topkapı müzesindedir. Topkapı nüshasının disketi Mevlana Müzesine getirilmiştir. Eserin, Konya Mevlana

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Böl. Başkanı, Konya

¹ Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri-Ahmet Eflaki*, Milli Eğitim Bakanlığı yay. İstanbul, 2001

² Ord.Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, *Sevakıb-ı Menakıb, Mevlana'dan Hatıralar*, Organon, İstanbul 1973,s.2

Müzesinde, Ankara Milli Kütüphanede, İstanbul Süleymaniye Kütüphanelerinde 10 a yakın minyatüresiz nüshası mevcuttur. Biz bütün bu yazmaları inceleyerek ; Konya Mevlana Müzesindeki en hacimli nüsha³ üzerinde çalışmalarımızı yoğunlaştırıp, Topkapı nüshasıyla⁴ karşılaştırarak, ortak bir çalışmayla, eseri yayınlamayı planlamış bulunuyoruz.⁵

Evlıya menakıbnamelerinin, Türk tarihi kaynağı olarak ehemmiyeti Fuat Köprülü tarafından ortaya konmuştur.⁶ Bilahare Abdülbaki Gölpınarlı da aynı konuyu önemle vurgulamıştır. Bazı araştırmacıların menakıp kitaplarının tarihi kaynak olarak kullanılmasını şüphe ile karşılamaları tarihi kaynaklar mefhumunu çok dar bir manada⁷ anlamalarından kaynaklanmaktadır. Batıda Bizans tarihiyle uğraşanlar, ellerindeki kaynakların azlığı nedeniyle, zengin bir mahiyet arz eden Bizans evliya menkıbelerinden geniş nisbette faydalanmışlardır.

Anadolu tarihinin birçok meseleleri ihmal edilerek, Anadolu Evliyasına dair Menakıp kitaplarından layıkıyla istifade edilememiştir.⁸ Halbuki bu eserler din, ictimai hayat ve tarih bakımlarından emsalsiz kaynaklardır.

Eğer menakıbnameler, bazı hususlar dikkate alınarak tahlile tabi tutulursa zengin birer kültür tarihi kaynağı oldukları görülecek ve kendilerinden azami istifade edilecektir.⁹

Şehirlilere mahsus bir tarikat mahiyetini muhafaza eden Mevlevilik, Moğol baskısı altındaki Selçuklu idaresinin kurduğu toplumsal düzene taraftar idi. Mevlana'nın, Sultan Veled'in ve bilahare Mevlevi müelliflerinin bütün eserlerinden anlaşıldığı gibi Mevleviler, Anadolu Türkmenlerinin isyan hareketlerine tamamiyle muhaliftiler. Konya sultanlarına asi Karamanoğullarına karşı, daima, Moğol nüfuzuna dayanan bu sultanları, yahut, büyük devlet adamlarını gerekli görüyorlardı.¹⁰ Bazen Türk dilini kullanmak suretiyle ictimai muhitin zaruretlere uymak mecburiyetinde kalmışlardır. 1276 (676) yılındaki Cimri isyanında Konya'yı kısa bir müddet için zapteden Karamanoğlu Mehmet Bey'in, kendisinin ve maiyetindeki kızıl börklü ve çarıklı Türkmenlerin Farsça bilmemelerinden dolayı "sarayda, divanda, umumi yerlerde yalnız Türkçe kullanılması" hakkındaki emri ancak bu işgal devresine münhasır kalmış, isyan

³ *Terceme-i Sevakiy (Tarikatname-i Mevlana)*, Mevlana Müzesi Kütüphanesi, No 2162, 19 satır, 266yk., yazı; talik, Telif-i Derviş Mahmut Mesnevi-hvan, (kendi hatıyla).

⁴ *Menakıb-ı Mevlana*, Topkapı Müzesi, No 1472, 282 yk.,17 satır, yazı; nesih, minyatürlü.

⁵ Prof. Dr. Hüseyin Ayan, Prof. Dr. Gönül Ayan, Dr. Erdoğan Erol, Ortak Çalışma.

⁶ Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*, Belleten, Ankara 1943,

⁷ Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*, Belleten, Ankara 1943, s.387

⁸ a.g.e, dipnot s. 421.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992 s.66

¹⁰ Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*, Belleten, Ankara 1943, s.452

bastırıldıktan sonra Farsçanın tahakkümü yine devam etmiştir.¹¹ Göçebe isyanlarından çok zarar gören yerleşik halkın ve bilhassa şehir halkının kin ve nefretini ifade eden bazı mısralar dikkate şayandır. Bu şehirler arasında, devlet merkezi olan Konya'nın en çok zararlara uğradığı düşünülürse özellikle Sultan Veled'in kin ve husumet hislerinin sebebi, o günkü ortam nedeniyle daha iyi anlaşılır. Mevlana ve ahfadı bazı manzumelerinde Türk kelimesini o dönemin tarihi ve edebi kaynak eserlerinde olduğu gibi "merkezi idareye tabi olmayan ve daima karışıklıklar çıkaran göçebe Türkler" manasında kullanmışlardır.¹² O devrin umumi telakkilerine tabi olarak, Anadolu şehirlerinde yüksek bir kültür seviyesine erişmiş olan Türkler, "Rumi " olarak isimlendirilmişlerdir. XVI. Yy. Divan şairi Fuzuli de Leyla vü Mecnun mesnevisinin mukaddimesinde Anadolu Türklerini "Rumi" diye zikrettiği gibi, bu tabire, yine aynı manada, bütün İran tarihçilerinde de tesadüf olunur. Eski Osmanlı müelliflerinin de kelimeyi aynı manada kullandıkları görülmektedir. O asırlardaki olaylar, kavramlar o günün şartları, düşünce yapısı göz önüne alınmayarak bugünkü ortamın değer hükümlerine göre yorumlanınca tabii ki infiallere sebep olacaktır. Olmuştur da... Bazen de Mevlana ve Mevlevilik sevgisiyle bazı beyitlerin yanlış tercemeleri yapılmış, ifadelerde¹³ tahrifler söz konusu olmuştur. Bazen de ne idüğü belirsiz bazı iddialarla toplumun 7-8 asırlık evliya kültü tahrif edilmeye çalışılmıştır. Halk arasında yaygın bir kanaat vardır. "Evliyalar kendilerini korurlar". Bu kanaat her zaman olduğu gibi Mevlana Celaleddin ve ahfadı hakkında da gerçekleşmiştir.

Menakıbnamelerin, özellikle Mevlana Celaleddin-i Rumi hakkında yazılmış, düzenlenmiş menkıbelerin, Mevlana ve ahfadının hangi düşüncelere kaynaklık ettikleri, hangi düşünceleri savundukları, toplumun onları, hangi konularda örnek aldığını göstermesi bakımından önemi tartışmasızdır. Türk düşünce tarihinin bu kaynak eserini yayına hazırlarken bu eserdeki bazı menkıbeleri, Mevlana'nın örneklik ettiği konuları ve toplumun şekillenmesindeki rolünü, XXIyy da da canlılığını kaybetmeyen hikayelerle huzurunuzda getirmek istedim.

Sevakıb-ı Menakıb'ın sahibi Abdülvahab'ın ifadesine göre bu eser 10 bölümdür. Her bir bölüm 2 fasıldan ibarettir. Mütercim Mahmut Dede ise, (Tercüme, kısaltma tabirlerinin günümüzdeki anlamlarıyla kullanılmadığını da ifade etmek gerekir. Eski Edebiyatta terceme, kısaltma tabirleri bizzat telif manasında da kullanılmaktadır.) eseri 9 bölüme ayırmıştır. Her bölüm, sayısı değişen fasıllardan meydana gelmiştir. Fasıllarda çeşitli menkıbeler, sure ve ayetler, hadis-

¹¹ Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, *Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları*, Belleten, Ankara 1943, s. 453

¹² a.g.e, s. 455

¹³ a.g.e, s.454

ler, kelam-ı kibarlar delil gösterilerek anlatılmaktadır. Burada sunu da belirtmeden geçemiyoruz. Mevlana Celalettin Rumi'nin sadece mesnevisinde değil, onun ve ahfadı ile ilgili menkıbelerde de o günün şartlarına göre Kuran-ı Kerim'in tefsiri yapılır.¹⁴

Konya şehri, Mevlana ve ahfadıyla tarih ,yapı,semt, kültür unsurları olarak bütünleşmiştir. Bu bütünleşmeye menkıbeler kaynaklık etmişlerdir. Örneğin; Bugünkü Konya'nın Şehitler mezarlığının tarihi adı Menakıb'ta şöyle rivayet edilirken değerli bir minyatürle de belgelenmiştir.

Hazreti Mevlana'nın babası Sultanü'l-Ulema'dan, Sultan Alaaddin halka nasihat etmelerini ister. Alimler Sultanı Konya'da şehir mezarlığı yakınında, iman etmenin ve birlik olmanın önemini belirten, kıyamet gününün dehşetinden bahseden bir vaazda bulunur. Bu arada iki mezar açılır. Kefenleri boyunlarına sarılı ölümler meydana çıkar. Sultanü'l-Ulema'ya şahitlik eder ve mezarlarına dönerler. Bilahare Kuran-ı kerim'den "El-karia" suresi okunur. Dua edilir. Bu arada yine bütün mezarlardan ikişer el uzanıp açıkca "Amin" derler. İncancında eksiklik olan pek çok kişi de Sultanü'l-Ulema'nın manevi kudreti ile de böylece ikna olur, imanları tazelenir. Bu mezarlık bugün Şehitler Mezarlığı olarak isimlendirilmiştir. Ama asıl adı Şahitler'dir. Anadolu'nun İslamlaşmasında ölümlerin bile desteğini gören Mevlana ailesini bize rahmetle anmaktan başka bir şey kalmıyor.

Sevakıb-ı Menakıb, Mevlana ve ahfadının; helal kazanç, ve kimden gelirse gelsin rüşveti asla kabul etmeme, aç gözlülük konusunda da ahlaki örneklemelerini sunmaktadır.

"Sultan Rükneddin, Hazret-i Mevlana'ya 5 kese altın gönderir. Hacı Mecdüddin Mevlana'ya arz eder. Mevlana Hazretleri; "Dışarı atın kim alırsa alsın" der. Hoca altını dışarı bırakır. Kimse almaz. Tekrar durumu Mevlana Hazretlerine bildirir. Hocaya harcamasını söyler. Hoca bir türlü harcayamaz. Hoca Mecdüddin yine durumu arz eder. Mevlana Hazretleri; "Eğer beni taklitsiz seversen yürü hendeğe at."der. Hoca Mecdüddin altın keselerini hendeğe atar. Hendek siyah balçıkla dolar. Altını gören birçok halk o pis balçığa dalıp boğulurlar. Bunun üzerine Mevlana Hazretleri "Dünya halkın elbiselerini ve yüzlerini kirlettiği gibi isteklisini de iğrenç ve aşağılık eder. Altın öldüren bir zehirdir. Allah yiğidlerinin ağzını acı eder. Ondaki sakınmak gerekir." der.

Dünya malında, mevkiinde asla gözü olmayan Mevlana Hazretlerinin, menfaat ilişkisine yönelmediği başka menkıbelerde de gözler önüne serilir. "Hazret-i Mevlana'nın dostları aralarında anlaşarak birçok altın toplayıp Mevlana'nın yaygısının altına koyarlar. Mevlana Hazretleri onların hatırı için akşam kadar sabreyler. Akşam olunca dışarı döktürür. Fukaradan bazıları; "Bunu

¹⁴ Dr. Hüseyin Güllüce, *Kuran Tefsiri Açısından Mesnevi*, Ötüken yay. İstanbul 1999

niçin dostlara vermezler” diye düşünürken, Mevlana hazretleri onlara: “Mahabbetin ve dostluğun şartı, her şeyin iyisini vermektir. Benim yanımda ise dünya ve ma-fihadan daha kötü nesne yoktur. Özellikle dervişler için o şey zararlıdır. Düşmandır.” dedikten sonra da bir hadis-i şerifle düşüncesini, yorumunu destekleyip arkasından;

” Kendine layık görmediğin nesneyi başkalarına da görme.” anlamına gelen Farsça bir beyitle pekiştirir.

Mevlana Hazretlerine, çevresindekiler yiyecek azlığından şikayet ettiklerinde; “Dünya metanı ve yiyeceğini sizden esirgemeyiz. Lakin sizi ondan sakınıyoruz” şeklinde cevabıyla onları dünya sevgisinden sakındığını ifade eden pek çok menkıbe vardır.

Mevlana'nın açgözlülük konusunda, dünya sevgisine karşı tavırlarında Hz Peygamberi örnek alarak çevresindekilere örneklik ettiği ve yol gösterdiği başka bir menkıbe ise;

Hazreti Mevlana'nın dostlarından birisi kıtlıktan ve yoksulluktan şikayet eder. Bunun üzerine Hazreti Mevlana, Hazreti Peygamber zamanındaki bir olayı örnek verir. “Hazreti. Peygamberin sahabelerinden birisinin iki ay yetecek unu vardır. Kıtlık olduğunda ev halkının yiyecek sıkıntısına düşeceğini söyleyip üzülmesi karşısında, Hz. Peygamber, elinde bulunan unu pazara götürüp satmasını ve tevekkül etmesini ister. Sahabe pazara unu götürdüğünde una hiç talip çıkan olmaz. Birisi,” Bir aylık gıdam var.”, bir diğeri “İki günlük,” bir başkası da ,”Bir lokma gıdam vardır. Gece orucumu açarım. Bana gerekmez” der. Bunun üzerine Hazreti Resul, “İki aylık gıdam olduğu halde şikayet etmede haklı mısın?” buyurunca sahabe utanıp elindeki unu ihtiyaç sahiplerine dağıtarak tevekkül eyler.” Mevlana Hazretleri bu kıssayı, “Allah dostları, Hazreti Peygamberin sünnetini, yolunu terk etmemelidirler.” hükmüyle neticelendirir.

Sevakıb-ı Menakıb'da, eserin müellifi Şeyh Mahmut bizzat kendini kaynak göstererek de menkıbeler anlatır. Bu menkıbelerde, özellikle Mevlana Hazretlerinin, Konya ve Konya'lılara dünya ve ahirette refik ve şefik olduğunu ve bundan dolayı da Konya'lılara mahabbet ve ihsanda bulunmanın Mevlana'ya mahabbet ve ihsanda bulunma anlamına geldiği savunulur.

Menakıbnameler ve menakıbların kaynak eser oluşları tartışılmaz. Zira menakıblarda anlatılan olaylar her ne kadar olağanüstü öğelerle süslenmiş olsalar da gerçekleri yansıtmaktadırlar.¹⁵ Genelde, tarih sonrası geçmişte veya yakın geçmişte meydana gelen,(olağanüstü olaylar içerse de)gerçek kişileri konu alan ve gerçek mekanlarda geçen, bu nedenle de anlatan ve dinleyen kişilerce inanılan bir anlatım tarzından dolayı, toplum bireyleri bu menkıbeleri, aşına oldukla-

¹⁵ Zeynep Sabuncu, Mevlevi, Bektaşî, Bayramî Tarikatlerine Bağlı Dört Evliya Menakıbnamesi Üzerine Bir İnceleme, Boğaziçi Üni. Sosyal Bilimler Ens., s. 59

rı kişi, eşya, yer ve olayı anlattığı içi benimsemekte ve onlara inanmaktadırlar.
16

Mevlana'nın ve ahfadının hayatı, fikirleri, tavırları gerek eserleriyle, gerekse menakıblarla ortaya konulmuş iken olayları yanlış yorumlayıp aksülamel göstermek doğru olmasa gerek. Örneğin;

Mevlana'ya Tacüttin Mutez, 7 bin dirhemi bir mektupla beraber gönderir. Bu arada bu paranın cizyeden geldiğini ve helal olduğunu mektubunda belirtir. Yine bir başka zaman cizyeden gelen 3 bin dirhem gönderir. Bir araştırmacının, gönderilen bu paraları harcamakta Mevlana'nın tereddüt gösterdiğini Eflaki'yi kaynak vererek, belirttiği halde, son cümlesini "Bütün bunlar Moğolların Mevlana ve çevresini nasıl himaye ettiklerini göstermektedir,"¹⁷ hükmüyle bitirmesi ve Mevlana'yı şaibe altında bırakması doğru değildir. "Harcamakta tereddüt" tabiri, edebi bir ifadedir. Paranın gönderildiği Mevlana Hazretlerini, açıkca tezyiften sakınma anlamına gelmez mi?

Genellikle, kendisini himaye eden bir hükümdarın arzusu üzerine bir tarih yazan eski tarihçilerin, verdikleri malumatı kontrole ve tamamlamaya yarayan Menakıbnameler, bazı bakımlardan birincilere nazaran daha emin sayılırlar.¹⁸ Menakıbname müellifi, ne kadar tarafsız olmak isterse istesin, yine de cemiyetin bir unsuru sayılan ve cemiyette olup biten bir çok olaylara karışan veya şahit olan Mevlana ve ahfadının hal tercemelerini yazarken bir nevi tarihçilik yapmaktadır. Mevlana ve ahfadı hakkında verilen bilgiler arasına kendisinin gördüğü veya başından geçen hadiseleri de karıştırdığı için tarih bakımından daha önemlidir.

Netice olarak; vecdi, heyecanı ve kerametleri ile halkı kendilerine bend eden, kendilerine sığınanları koruyan, onların karnını doyuran ve bedii zevklerini tatmin için şiir, musiki ve semadan faydalanan ve bu bakımlardan devlet adamlarına nazaran halk tarafından daha çok sevilen Mevlana ve ahfadının menkıbelerini içeren Sevakıb-ı Menakıb geçmiş yüzyılları günümüze aktarmaktadır. XIII. yy.ın Mevlana ve ahfadı hakkındaki düşünce yapısının XVI. yüzyıldaki düşünce yapısı ile karşılaştırılması bakımından da önemli bir belge olarak düşünülüp bu yönlerden de değerlendirilmesi yapılmalıdır.

¹⁶ a.g.e. s.63.

¹⁷ Doç. Dr. Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1991, s. 118.

¹⁸ Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri Ahmet Eflaki*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul 2001. s.63